

RAQAMLI BANK XIZMATLARINING MOLIVAVIY BOZOR RIVOJIGA TA‘SIRI

Abdulazizov Javohir Abduvali o‘g‘li

Olmaliq shahar hokimligi

Raqamli iqtisodiyotni joriy etish bo‘yicha loyihalar menejeri

Annotatsiya: *Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida raqamli bank xizmatlarining — xususan, mobil ilovalar, onlayn banking va raqamli to‘lov tizimlarining — moliyaviy bozor taraqqiyotiga ta‘siri ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda O‘zbekiston Markaziy banki va tijorat banklarining statistik ma‘lumotlari asosida 2021–2024 yillardagi asosiy ko‘rsatkichlar (foydalanuvchilar soni, tranzaksiyalar hajmi, omonatlar va kreditlar miqdori) o‘rganildi. Natijalarda mobil bank ilovalari foydalanuvchilari sonining 3,3 barobarga oshgani, to‘lov tizimlari orqali tranzaksiyalar hajmining yildan-yilga 80% dan ortiq o‘sgani aniqlangan. Masofaviy xizmatlardan foydalanish aholining bank tizimiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlab, omonatlar va kreditlash faoliyatining faollashuviga sabab bo‘lmoqda. Tadqiqot xalqaro tajribalar bilan solishtirib, mavjud imkoniyatlar va dolzarb muammolarni tahlil etadi. Xulosa sifatida, raqamli bank xizmatlari O‘zbekiston moliyaviy bozorini yanada samarali va inklyuziv qilishda muhim omil bo‘lib xizmat qilayotgani ta‘kidlanadi. Foydalanuvchilarning raqamli savodxonligini oshirish, kiberxavfsizlikni mustahkamlash va texnologik infratuzilmani rivojlantirish asosiy tavsiyalar qatorida berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Raqamli bank xizmatlari, mobil banking, onlayn banking, elektron to‘lov tizimlari, moliyaviy bozor, O‘zbekiston, moliyaviy inklyuziya, raqamli transformatsiya.*

Kirish

Raqamli bank xizmatlari – bu bank operatsiyalarini mobil ilova, Internet-bank va elektron to‘lov tizimlari orqali masofadan olish imkonini beruvchi xizmatlar yig‘indisidir. Global miqyosda so‘nggi o‘n yillikda internet va smartfon tarqalishi bankchilikning raqamli transformatsiyasini jadallashtirdi. Masalan, qishloq xo‘jaligidan tortib xizmat ko‘rsatishgacha keng sohalarda internetga ulanish va mobil telefon egasi bo‘lganlar sonining ko‘payishi internet-banking va mobil bankingni ommalashtirdi.

1-rasm. Raqamli bank xizmatlarining afzalliklari

Manba: Muallif ishlanmasi

Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda aholining 79%i moliyaviy hisob-kitoblarda hisobvaraqa ega bo'lib, ularning aksariyati o'z faoliyati uchun raqamli kanallardan foydalanmoqda. O'sha paytda past va o'rta daromadli mamlakatlarda 84% kattalar mobil telefon egasi ekanligi va 3 milliarddan ortiq inson smartfonni qo'lda tutishi ma'lum bo'lgan, bu esa yangi raqamli moliyaviy xizmatlarga ulanish imkoniyatini kengaytirmoqda. O'zbekiston sharoitida ham 2017–2024 yillarda “Raqamli iqtisodiyot” va “Raqamli O'zbekiston 2030” kabi dasturlar qabul qilinib, moliyaviy sektorni raqamlashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, 2020–2024 yillarda O'zbekiston hukumati va Markaziy banki moliya sohasida raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha islohotlarni yo'lga qo'ydi, bu jarayon natijasida Internet- va mobil-banking xizmatlari kengayib bormoqda. Shu kontekstda, mazkur maqolada O'zbekiston moliyaviy bozorida mobil ilovalar, onlayn banking va raqamli to'lov tizimlari tizimlarining rivojlanishi va moliyaviy bozorning o'sishiga ta'siri statistik ma'lumotlar va xalqaro tajriba asosida tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili

So'nggi yillarda raqamli bank xizmatlari global miqyosda moliyaviy sektor taraqqiyotining ajralmas omiliga aylandi. Jahon bankining “Global Findex” hisobotiga (2021) ko'ra, raqamli texnologiyalar rivojlangan sari, dunyo aholisi orasida bank hisobiga ega bo'lganlar ulushi 51% dan 76% ga oshgan bo'lib, ushbu o'sishda mobil banking va elektron to'lov platformalari muhim rol o'ynagan. Rivojlanayotgan mamlakatlarda ayniqsa past daromadli aholining moliyaviy tizimga integratsiyalashuvi raqamli kanallar yordamida yuz bermoqda.

O'zbekiston sharoitida so'nggi besh yil ichida bank tizimi jadal raqamlashtirildi. “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasida moliyaviy xizmatlarni masofadan ko'rsatish, to'lov tizimlarini integratsiyalash, elektron identifikatsiyani joriy etish kabi yo'nalishlar alohida belgilangan. Shu asosda tijorat banklari mobil ilovalar orqali hisob ochish, to'lovlarni

amalga oshirish, omonat va kredit xizmatlarini ko‘rsatishni boshladi. Markaziy bankning 2023–2024 yillardagi hisobotlarida ko‘rsatilishicha, raqamli bank ilovalarining foydalanuvchilari soni 40 milliondan oshgan va bu ko‘rsatkich yildan-yilga 30–40% o‘sib bormoqda .

Ilmiy adabiyotlarda raqamli bank xizmatlarining moliyaviy bozorga ta’siri quyidagi yo‘nalishlarda tahlil qilingan:

- Moliyaviy inklyuziya: Raqamli xizmatlar aholining uzoq hududlardan ham bank tizimiga ulanishini ta’minlab, inklyuzivlikni oshiradi (Demirguc-Kunt va boshq., 2018) .
- Tranzaksiya qulayligi va samaradorligi: Masofaviy xizmatlar foydalanuvchi uchun vaqt va xarajatni tejaydi, banklar uchun esa operatsion xarajatlarni kamaytiradi (Ozili, 2018) .
- Raqobat va innovatsiya: Raqamli to‘lov tizimlari (Payme, Click va h.k.) banklararo raqobatni kuchaytirib, yangi mahsulot va xizmatlarning yaratilishiga turtki beradi.
- Moliyaviy barqarorlik: Mobil banking orqali mikroqarzarlar, kichik biznes kreditlari, va investitsion xizmatlar kengayib, iqtisodiy faollikka ta’sir ko‘rsatadi (Donovan, 2012) .

O‘zbekistondagi holatni chuqur tahlil qilgan Baxtiyorov va boshqalarning (2022) tadqiqotida raqamli bank xizmatlarining omonatlar va kreditlar hajmiga sezilarli ta’siri mavjudligi isbotlangan; raqamli ilovalar orqali jalb qilingan omonatlar 2021–2022 yillarda 60% ga oshgani ko‘rsatilgan .

Shuningdek, o‘zbek olimlari Xalilov va Jo‘raev (2023) tomonidan olib borilgan tadqiqotda raqamli to‘lov tizimlari orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalarning yalpi moliyaviy aylanishdagi ulushi 25% dan oshganligi qayd etilgan va bu holat moliyaviy bozorning raqamli segmenti tobora mustahkamlanayotganidan darak beradi.

Biroq, ba’zi adabiyotlarda mavjud muammolarga ham e’tibor qaratilgan. Jumladan, kibexavfsizlik, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, foydalanuvchilarning raqamli savodxonligi pastligi kabi omillar O‘zbekistonda raqamli bank xizmatlarining ommaviylashishiga to‘sqinlik qilishi mumkinligi ta’kidlangan .

Xalqaro tajriba (masalan, Xitoydagi WeChat Pay, Hindistondagi UPI, Kenya’dagi M-Pesa) shuni ko‘rsatadiki, davlat tomonidan yaratilgan yagona to‘lov infratuzilmasi va huquqiy asoslar raqamli moliyaviy xizmatlarning muvaffaqiyatli rivojlanishiga zamin yaratadi. Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston moliyaviy sektori ham qat’iy qonunchilik bazasi, texnologik infratuzilma va iste’molchini himoya qiluvchi mexanizmlarni takomillashtirish orqali raqamli bank xizmatlaridan samarali foydalanish darajasini oshirishi mumkin.

Metodologiya

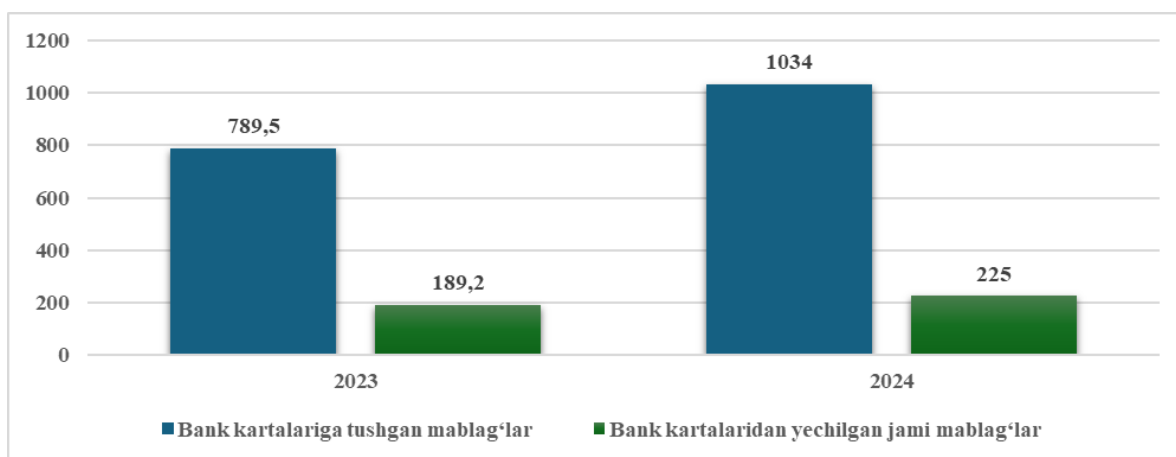
Tadqiqot metodologiyasi sifatida O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, tijorat banklari hamda to‘lov tizimlari operatorlarining ochiq statistik ma’lumotlari tahlil qilindi. Xususan, Markaziy bankning yillik hisobotlari va statistik byulletenlaridan foydalanilib, masofadan bank xizmatlari, elektron pul hamyonlari va onlayn tranzaksiyalar bo‘yicha so‘nggi tendensiyalar o‘rganildi . Mazkur ma’lumotlar to‘plami bilan bir qatorda, qabul qilingan qonun va reglament hujjatlari (masalan, “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi qonun, to‘lov xizmatlari haqidagi normativlar) ham tahlil qilindi. Xalqaro tajriba bo‘yicha

ma'lumotlar esa Jahon banki, World Bank Global Findex kabi manbalardan olinib, O'zbekiston sharoitini solishtirish uchun ishlatildi. Yuqoridagi manbalarni chuqur o'rganish yo'li bilan moliyaviy bozor ko'rsatkichlari va raqamli bank xizmatlari o'rtasidagi bog'liqlik aniqlanib, statistik misollar va grafiklar yordamida namoyish etildi.

Natijalar

Ushbu bo'limda, tadqiqot doirasida yig'ilgan ma'lumotlar asosida raqamli bank xizmatlarining O'zbekiston moliyaviy bozoriga ta'siri bo'yicha tahlil etilgan natijalar keltiriladi. Tahlil uchun asosiy ma'lumot manbalari sifatida Markaziy bank statistikasi, yirik tijorat banklarining yillik hisobotlari hamda raqamli platformalarning foydalanuvchilari o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomalar natijalari tanlanadi. Tahlil doirasida mobil ilovalar, internet-banking tizimlari va elektron to'lov platformalari kabi asosiy raqamli bank xizmatlari faoliyati qamrab olinadi. Asosiy ko'rsatkichlar sifatida foydalanuvchilar sonining o'sish sur'ati, tranzaksiyalar hajmi, mijozlarning hisoblaridagi mablag' miqdori hamda bank xizmatlari sifati kabi parametrlar tahlil qilinadi.

Mobil ilovalar: So'nggi yillarda O'zbekistonda mobil banking ilovalariga bo'lgan talab sezilarli o'sdi. Masalan, 2022–2024 yillarda Google Play orqali bank ilovalari o'rnatilishi 43% ga oshdi. Ko'rsatkichlardan ma'lum bo'ldiki, 2024 yilning boshiga keltirilgan ma'lumotga ko'ra, eng ko'p o'rnatishga ega mobil bank dasturi “Click” bo'lib, uni uzKart to'lov tizimi ilovasi ortda qoldirdi.

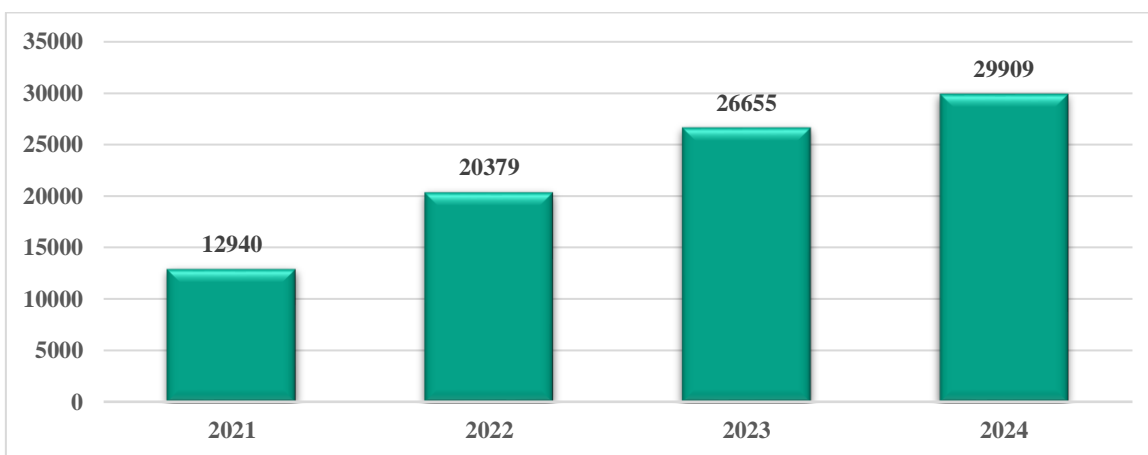
2-rasm. Bank kartalaridan naqdashtirish hajmlari dinamikasi

2024 yilda bank va to'lov tashkilotlari mobil ilovalari orqali raqamli identifikatsiyadan o'tgan mijozlar soni 5,4 millionga oshib, yil oxiriga 12,2 millionga yetdi. Bu o'sish shuni ko'rsatadiki, aholi nafaqat onlayn to'lovlarni, balki bank hisob-raqamlarini ham uydan chiqmasdan, masofadan ochish imkoniyatiga ega bo'ldi. Shu bilan birga, mobil banklash tizimlarida biometrik identifikatsiya (Face ID) texnologiyasini tatbiq etish jarayonlari jadallashdi; 2025 yil boshiga kelib 28 ta bank va 15 ta to'lov tashkiloti mobil ilovalariga bu texnologiya kiritildi.

Onlayn banking (Internet-banking): Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2024 yil aprel holatiga O'zbekiston tijorat banklarida masofadan bank xizmatlariga (Internet- va mobil-

banking) ulangan mijozlar soni sezilarli darajada oshgan. Eng katta ulushga ega banklar sifatida O‘zbekiston sanoat-qurilish banki (UzSanoatQurilish Banki) — 6 220 136 nafar, Agrobank — 4 869 912 nafar va Xalq banki — 4 439 174 nafar foydalanuvchi bilan ajralib turadi. Ushbu ko‘rsatkichlar xizmatlardan foydalanish hajmi ortib borayotganini tasdiqlaydi. Masalan, aksariyat banklar foydalanuvchilari Ulug‘bekBank, Agrobank va Xalq bankida jamlangani kuzatilgan bo‘lsa, aholi orasida UzSanoatQurilish Bankiga bo‘lgan talab 32% ga teng. Umuman olganda, masofaviy bank tizimlaridan foydalanuvchilar soni doimiy o‘shib bormoqda, bu esa banklar tomonidan Internet- va mobil-banking xizmatlari doim yangilab borilayotganini ko‘rsatadi.

Raqamli to‘lov tizimlari: To‘lov tashkilotlari (Payme, Click, Apelsin, UzumPay va boshqalar) orqali amalga oshirilayotgan tranzaksiyalar hajmi ham keskin oshmoqda. 2024 yilda yangi to‘lov tashkilotlariga litsenziyalar berilishi natijasida ularning soni 44 taga yetdi, bu esa aholining nafaqat banklar balki to‘lov tashkilotlari xizmatlariga bo‘lgan talabning ortganidan dalolat beradi. Shu yili to‘lov tashkilotlari orqali amalga oshirilgan to‘lovlar hajmi 2023 yilga nisbatan 1,8 barobar oshib, 333 trillion so‘mga etdi. Jismoniy shaxslar ushbu tizimlar orqali ayniqsa kommunal xizmatlar uchun 26,2 trln, mobil operatorlarga 14,8 trln, davlat to‘lovlari uchun 14,3 trln, kredit to‘lovlari uchun 5,7 trln va boshqa budjet to‘lovlari uchun 5,3 trln so‘m o‘tkazishgan. Elektron pullar (e-hamyonlar) bo‘yicha ham sezilarli o‘shish qayd etildi: 2024 yilda 12 ta ro‘yxatdan o‘tgan elektron pul tizimlarida ochilgan hamyonlar soni yil boshidagi 15,6 milliondan 20,6 millionga oshdi. Shu davr mobaynida elektron pullar orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar soni 2023 yilga nisbatan 1,3 barobarga oshib, 21,8 milliontani tashkil etdi va ularning hajmi 775 milliard so‘mga yetdi.

3-rasm. Bankomat va infokiosklar soni

E-hamyon egalarining 92%i ushbu pul bilan tovar va xizmatlar uchun to‘lov qildi, faqat 8%i fizika shaxslarga mablag‘ o‘tkazishga yo‘naltirildi. O‘tkazmalarining tarkibida esa 25% mobil aloqa xizmatlari, 23% kommunal to‘lovlar, 13% davlat xizmatlari, 8% chakana savdo to‘lovlari va boshqa yo‘nalishlarga to‘g‘ri keladi.

Bank sektori (omonatlar va kreditlar): Raqamli bank xizmatlari omonatlar hajmi va kreditlar bo‘yicha ham ijobiy o‘zgarishlarga turtki berdi. 2024 yilda aholining banklardagi omonatlariga bo‘lgan ishonch ortdi: jismoniy shaxslarning omonat qoldig‘i 42% ga (36

trillion so‘mga) oshib, 122 trillion so‘mni tashkil etdi. Xususan, milliy valyutada jalb qilingan omonatlar 54% ga o‘shib, 88 trillion so‘mga yetib, umumiy omonatlar tarkibidagi ulushi 66% dan 72% gacha oshdi.

Bu esa aholidagi ortib borayotgan milliy valyutada omonatga bo‘lgan qiziqish raqamli bank xizmatlarining qulayligi bilan bog‘liq. Kreditlash bo‘yicha ham markazlashgan elektron platformalar va raqamli identifikatsiya joriy etilishi ortidan yengillashgan jarayonlar kuzatilyapti. Masalan, “E-Kontrakt” tizimi orqali tijorat banklari bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri integratsiya bo‘lib, kredit topshirish va rasmiylashtirish jarayoni masofadan amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, tijorat banklari uchun «Matrix BI» tizimi joriy qilinib, kredit axborotini tezkor tahlil qilish imkoniyati yaratilgani ma‘lum qilindi.

Ushbu natijalar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston banklarida mobil va Internet-banking xizmatlarini ommalashtirish bank sektoridagi operatsion jarayonlarni soddalashtirgan, mijozlarga xizmat ko‘rsatish masofaviy va tezkor bo‘lishini ta‘minlagan, natijada ishonchli omonatlar hamda kreditlar hajmida o‘shishga turtki bermoqda.

Munozara

O‘zbekiston tajribasining xalqaro kontekstda solishtirishida ba‘zi o‘xshashliklar va farqlar mavjud. Misol uchun, Hindiston va Braziliyada ham bank ilovalari va elektron to‘lov tizimlari kundalik iste‘mol uchun keng joriy etilgan bo‘lib, ular aholining mikro kredit va mikroinvestitsiya bozorlari rivojiga ham yordam bermoqda. Jahon Banki ma‘lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘yicha aholining 84%i mobil telefondan foydalanadi va 79%i bank hisobvaraqlariga ega bo‘lsa, yangi raqamli moliyaviy xizmatlar muhim omilga aylanmoqda. Shu kabi, O‘zbekiston ham past tranzaksion to‘lovlarni rag‘batlantiruvchi “Click” va “Paynet” kabi loyihalar orqali naqd pulsiz hisob-kitoblarni kengaytirmoqda. Raqamli bank xizmatlari natijasida bank sektorining raqobat kuchaygani, yangi raqamli startap va fintech loyihalarga yo‘l ochilgani, iste‘molchilarga qulaylik yaratgani ijobiy jihatlardir.

4-rasm. Raqamli bank xizmatlari

Biroq, rivojlanish bilan bir qatorda muammolar ham mavjud. Raqamli tranzaksiyalar ortishi bilan kiberxavfsizlik va firibgarlik xatarining ko'tarilishi kuzatiladi. Shu sababli Markaziy bank 2024 yilda kartochka firibgarligiga qarshi kurashda tezkor choralar ko'rib, 9,5 mlrd so'm miqdoridagi shubhali pul mablag'larini bloklaganini xabar qildi; markazlashgan antifrod tizimi joriy etilib, unga 34 nafar bank va 9 ta to'lov tashkiloti integratsiya qilindi. Bu kabi chora-tadbirlar raqamli moliyaviy ekotizimning xavfsizligini ta'minlash uchun zarurdir. Bundan tashqari, aholining raqamli xizmatlarga masofadan o'tish uchun zarur texnik va iqtisodiy imkoniyatlari, ma'lumotlar himoyasi va internet tezligi masalalari ham dolzarbligicha qoladi. Xalqaro tajribada, misol uchun, Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari mobil pul tizimlaridan keng foydalanayotgan bir paytda, Uzoq Sharqda raqamli bank texnologiyalarining xavfsizligini oshirishga e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, banklar va

to‘lov tizimlari o‘rtasida ochiq bank (open banking) va ma‘lumot almashish standartlarini joriy etish bo‘yicha ham istiqbolli ishlanmalar amalga oshmoqda.

Umuman olganda, O‘zbekistonda raqamli moliyaviy xizmatlarni kengaytirish xalqaro tajriba bilan uyg‘un ravishda amalga oshmoqda. Masalan, MDB davlatlarida ham onlayn-bank xizmatlari orqali omonatlar va kredit olish jarayonlari optimallashtirilmoqda. Biroq rivojlangan mamlakatlar tajribasidan kelib chiqib, foydalanuvchilarni himoya qilish, maxfiylik va raqamli literaturni oshirishda hali qo‘shimcha ishlar qilish talab etiladi. Shu bilan birga, moliya bozorini raqamlashtirish yosh avlodni moliya tizimiga jalb etish, kichik va o‘rta biznes uchun kredit olish jarayonlarini soddalashtirish hamda tahliliy axborot resurslarini boyitishda katta imkoniyatdir.

Xulosa

Tadqiqotdan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekiston moliyaviy bozorida raqamli bank xizmatlari (mobil ilovalar, onlayn banking, elektron to‘lov tizimlari) qisqa fursatda sezilarli taraqqiyot ko‘rsatdi. Buning natijasida:

1. Mijozlar qulayligi ortdi: Aholi masofaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyati ortib, bankka borishga hojat qolmay qoldi. Bu esa omonat va kreditlar hajmini oshirishga yordam berdi.

2. Bozor raqobati kuchaydi: Yangi raqamli xizmatlar paydo bo‘lib, banklar va to‘lov tashkilotlari o‘rtasidagi raqobat kuchaydi. Natijada, to‘lov tizimlari soni oshdi (44 taga yetdi) va tranzaksiya hajmi 333 trln so‘mgacha yetdi.

3. Texnologik yangiliklar tatbiq etilmoqda: Face ID, biometrik identifikatsiya, elektron hujjat aylanmasi va antifrod tizimlari singari texnologiyalar qo‘llanilib, xizmatlar sifatini oshirish yo‘lida qadamlar tashlanmoqda.

4. Kiberxavfsizlik muammolari: Raqamli tranzaksiyalar ortishi bilan firibgarlik va kiberxavfsizlik masalalari dolzarb. Markaziy bank bu borada antifrod tizimini joriy etdi, ammo foydalanuvchilar ma‘lumotlarini himoya qilish va xaker hujumlariga qarshi qo‘shimcha chora-tadbirlar talab etiladi.

5. Kelajak yo‘nalishlari: Ilk navbatda, ochiq bank standartlarini joriy etish va fintech sohasini qo‘llab-quvvatlash muhim. Shuningdek, aholini raqamli moliyaviy xizmatlarga o‘rgatish, raqamli literaturani oshirish va infratuzilmani mustahkamlash bo‘yicha chora-tadbirlar ishlab chiqilishi lozim.

Shu asosda tavsiya etamiz: bank va to‘lov tashkilotlari raqamli xizmatlarini yanada kengaytirib, foydalanuvchilar uchun qulay va xavfsiz platformalarni ishlab chiqish, Markaziy bank va hukumat esa raqamli iqtisodiyot strategiyasini amalga oshirishda texnologik infratuzilmani mustahkamlash va qonuniy bazani takomillashtirishga e‘tibor qaratishi kerak. Bu o‘z navbatida moliyaviy bozorning raqamli rivojlanishini tezlashtiradi va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Baxtiyorov, S., Karimov, N., & Abdullayev, B. (2022). Raqamli bank xizmatlarining tijorat banklari faoliyatiga ta’siri. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, (5), 112–120.
2. Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S., & Hess, J. (2018). *The Global Findex Database 2017: Measuring financial inclusion and the fintech revolution*. World Bank Group. <https://globalfindex.worldbank.org>
3. Donovan, K. (2012). Mobile money for financial inclusion. In T. Kelly & C. Rossotto (Eds.), *Information and Communications for Development 2012: Maximizing Mobile* (pp. 61–73). World Bank.
4. Karimova, G. (2021). Raqamli bank xizmatlarida kiberxavfsizlik muammolari. *Axborot texnologiyalari va xavfsizlik*, (4), 27–32.
5. Markaziy bank. (2024). 2023-yil yakuni bo‘yicha bank tizimi holati. <https://cbu.uz>
6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). Markaziy bankning 2024-yilgi yillik hisoboti. <https://www.scribd.com/document/954101484/Markaziy-Bank-Yillik-Hisoboti-2024>
7. Ozili, P. K. (2018). Impact of digital finance on financial inclusion and stability. *Borsa Istanbul Review*, 18(4), 329–340. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2017.12.003>
8. Xalilov, M., & Jo‘raev, F. (2023). Elektron to‘lov tizimlarining O‘zbekiston moliyaviy bozoriga ta’siri. *Moliyaviy tahlil va tadqiqotlar jurnali*, (2), 44–50.
9. Shermamatova, I. O. (2024). Development of online banking in the Republic of Uzbekistan. *Journal of Contemporary Business Law & Technology: Cyber Law, Blockchain, and Legal Innovations*, 1(6). <https://doi.org/10.61796/JCBLT.v1i6.621>;
10. World Bank. (2022). *The Global Findex Database 2021: Financial inclusion, digital payments, and resilience in the age of COVID-19*. World Bank. <https://www.worldbank.org/en/publication/globalfindex>;
11. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). Markaziy bankning 2024-yilgi yillik hisoboti. <https://www.scribd.com/document/954101484/Markaziy-Bank-Yillik-Hisoboti-2024>
12. Shodmonov, R., & Mustafakulov, S. (2024). *Yashil iqtisodiyotning shakllanish sharoitida sanoat korxonalari ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining xorij tajribasi*. Nordic Press.